

MUŠKA TUŽBALICA

Adnan Čirgić

The author reviews all past approaches to this matter and refers future researchers to the examples attested in anthologies and other similar publications. These examples originate from a broader Montenegrin area. Unfortunately, it remains unknown how much lament was present in Montenegro as men's song.

U ovome radu nastojimo rasvijetliti nekoliko najvažnijih pitanja o crnogorskim muškim tužbalica.

Istraživač Matija Murko negira postojanje muških tužbalica u Crnoj Gori. Za mišljenje Tatomira Vukanovića da i muškarci tuže kaže „netočno je“, navodeći kako muškarci leleču a žene tuže. I dalje: „Začuđuje obavijest, da su među crnogorskim kolonistima neki muškarci zaista pjevali ‘tužbalice’, no na kraju obavijesti spominje se da je taj običaj nestao. Nije li ovaj običaj kosovskih Crnogoraca naprosto bio izuzetak?“¹ Na tome se potrebno malo duže zadržati.

---

¹ Matija Murko, *Tragom srpsko-hrvatske narodne epike*, JAZU, Zagreb, 1951, str. 268.

Istina je da je tužbalica tipična ženska pjesma. O tome, konačno, svjedoči i Vukanovićeva zbirka u kojoj je najviše ženskih tužbalica, a isto tako i njegova podjela tih pjesama u kojoj je najviše onih što su vezane za žene. Ipak, Vukanović je vrlo jasan: „Tuže i ljudi (muškarci – A. Č.). To čine na ove načine: u hodi, stojeći i obilazeći oko odra. U hodu tuže kada idu na pokajanje, ili kada negde putuju. Može tužeti jedan čovek ili nekoliko njih zajedno. Kada tuže zajedno, onda jedan, koji najbolje zna ‘kititi’ i naricati, počne tužbalicu, otuži jedan stih pa prestane, to ponovi drugi, pa treći ili koliko ih ima koji znaju tužeti. Onda prvi počinje novi stih, što na gore rečeni način ponavljaju ostali. U narodu se smatra da ljudi tuže ‘žalostivije’ nego žene, te se kaže da ‘nema oka što neće zaplakati kada čuje da ljudi tuže’. Oni tuže otegnuto, dugo. Tuženje liči na pesmu. Kada se pokajnici primaknu na jedan ‘puškomet’ kući gde je ‘žalba’, počinju ljudi tužeti. Oni ne ojkaju, već se grebu, leleču, i ‘ubijaju’ se u glavu a katkad i u prsa. (...) Ljudi tuže i kasnije, posle smrti koje drage osobe, prilikom kakvoga posla, pri radu, u putu i tome slično. Sramota je da ljudi za ženskima tuže, već tuže samo za ljudima, i to obično za bliskom svojtom. Redak je slučaj da ljudi tuže za decom. Ponekad tuže čovek i žena zajedno, i tada prvo počinje tužbu čovek, a žena to ponavlja. Dešava se, kad čovek tuži, da neka od narikača za njim ‘sriče’, a kad on prestane ona produži tužbalicu i otuži je do kraja. Nije običaj da žena tuži, a čovek za njom da ponavlja. U novije vreme sve se više izobičajava da se tuži uopšte. Otuda, u današnje doba, ako koji čovek hoće da zatuži gde u putu, on se prvo okrene i osmotri oko sebe, da vidi da nema koga u njegovoj blizini, da ga ne bi čuo. Isto tako, mnoge su žene ‘batalile da tuže zbog iznaotka, sprda im se narod’. Tako se u poslednje vreme, uporedo sa mnogim prastarim običajima, počinje naglo gubiti u narodu i običaj naricanja.“²

---

² Tatimir Vukanović, *Narodne tužbalice*, Vranje, 1972, str. 16.

Poput Vuka Vrčevića i Tatomir Vukanović davao je makar i kratka kontekstualna objašnjenja o tužbalicama i sažete biografske podatke o tužilicama čije je pjesme u svoju zbirku unio. Zahvaljujući tome podatku znamo da publikovane muške tužbalice nije zabilježio od jednoga čovjeka nego čak od njih devetorice! Drugi bitan podatak je da ni sva ta devetorica nije su iz istoga crnogorskoga plemena ni iz istoga kraja. Dvojica su Rovčani, oba su se već u punoj zrelosti (jedan u 40-im, a drugi u 60-im godinama) iselili iz Crne Gore; dvojica Vasojevići; dvojica Bratonožići; jedan Kuč, jedan Zećanin i jedan iz Miločana (Nikšić). Da je muška tužbalica bila zbilja dio stvarnosti, potvrđuje posredno još jedan Vukanovićev podatak: potonja dvojica nijesu tužjela no su mu pjesme recitujući saopštila i to onako kako su ih svojevremeno od drugih čuli; nažalost, Vukanović ne kazuje iz kojega je kraja bio autor tih tužbalica koje su oni dvojica zapamtili. Dakle, da je Tatomir Vukanović htio krivotvoriti podatke, ne bi uopšte ni navodio imena osoba od kojih je zabilježio pojedine tužbalice, a kamoli naglašavao da dvojica od ukupno devet muškaraca koji su mu ih saopštili uopšte ne tuže no su mu ih po pamćenju saopštili onako kako su ih od drugih čuli. I, konačno, podatak da su ih od drugih čuli i upamtili potvrđuje da je pojava bila raširena, makar ne u onoj mjeri u kojoj i ženska tužbalica.³ Dodajmo još i to da je sve navedene muške tužbalice Vukanović zabilježio od ljudi rođenih u XIX vijeku, da ih je bilježio od 1933. do 1943. i da nijednu nije zabilježio na pokajanjima već po šećanju – ili od samih autora ili kako su ih od drugih čuli. Dakle, već početkom XX vijeka muška tužbalica bila je ugašena i u iseljeništvu.

---

³ To potvrđuje i činjenica da se među muškim tužbalicama nalaze i neke čije je autore Vukanović zaboravio da spomene u pregledu u kojem su pomenuta devetorica.

Da vidimo nekoliko muških tužbalica koje je objavio Vukanović:⁴

– *Tast za zetom koji je poginuo u svađi sa žandarmima: Zlo si velje učinio, / o Bogdane! // Svije nas posramotio, / bez nevolje! // O Bogdane, mladi zete, // a što reče domu tvome, // i u domu sitnoj deci, // za Milušu manje-više.*

– *Brat za bratom: Što si krila salomio, / krilat brate! // Te ne zboriš nit govoriš, / govorniče! // Esi pošo na skupštinu / glavarama, // u lijepu Crnu Goru, / biran brate! // Pa da sudiš i upravljaš / sa narodom! // Il' si pošo na krvava / razbojišta, // da razgoniš klete Turke / na buljuka! // Zlo si velje učinio, / zoran brate! // Ostavio biran društvo! // Zacrnio porodicu / cipcijelu!*

– *Opet brat za bratom: Kuda si se opremio, / diko brate! // Moja sabljo od mejdana, / sabljo brate! // Moj sokole pod krilima, / soko brate! // Moje rane bez prebola, / rano brate! // Moje oči izvađene, / oči brate! // A da li ti na 'm ne pade, / zašto, brate! // Da si loše učinio, / zlo da ni je! // Sve si pleme ocrnio, / zašto, brate! // Ponajviše sestre tvoje, / bolan brate!*

– *Sin za ocem: Ja bi s tobom razgovara, // dobri mili roditelju, / moj Staniša! // Moja nado i slobodo, // izgubljena danas rodo! // Kad kod ljudi šedijaše, // mlogo mudro i pametno / govoraše! // Bez nikakve bješe škole, / al' rođenja velikoga // ti bijaše, mili rode! // Neustrašiv ti bijaše, / naš sokole! // Naše krilo salomljeno; // danas tebe svi žalimo / ka junaka! // Ka junaka i viteza, // srpski pravi rodoljube, // ljudski zmaju, moj Staniša!*

– *Za seljaninom: Što ti bješe najžalije, / dobri brate! // Da li svijet izgubljeni, // da li braću prežalosnu, // da l' oružje nenošeno, // bratski tvrdi meterizu! // Nadu bratski izgubljeni!*

– *Kum za kumom: Ja bi tebe upitao, / mili kume! // Jesi l' muke prebolio, / dobri družu! // Je li srce ozdravilo / od bolova! // Je l' se znanje pomutilo / tvoe dobro! // Ti si junak od Soluna,*

---

⁴ Tatomir Vukanović, *Narodne tužbalice*, Vranje, 1972, str. 175–192.

/ ratni družē! // Kuća ti je zatvorena / zana vijek! // Pa družina doći neće / nikad više! // Ka što se je naučila, / dobri kume! // Da te traže i pošete // sva otmena naša braća, / moj Novače!

– Za seljaninom (na četrdesnici): *Ja bi s tobom prozborio, / moj Jakove! // I bi s tobom razgovara, / ratni družē! // Pa bi tebe upitao, / dobri brate! // Što ti bješe najžalije / toga dana // na Golešu kad povede // ljutu borbu s fašistima! // Da l' se šeti na ratnike / naše stare! // što u ratu s nama bjehu, / naš sokole! // Znam da ti je žao bilo // što kod tebe ne bi niko / od drugova! // Da bi tebe osvetili, / ratni družē! // No si još ti neosvećen, / moj sokole! // Veliša je ostario, / mili brate! // koji bi te osvetio, / o Jakove!*

– Za seljaninom (muškarac tuži, žena „sriče“): *Da što s tobom ne govorim, / divni brate! // Što salomi bratsko krilo, / bratska diko! // Što ojadi porodicu, / mili brate! // Što ostavi udovicu // i to troje siročadi! // Udovica varalica // decu će ti ostaviti, // pa se đeca poskitati // od nemila do nedraga, // ne daj, brate, zazor ti je!*

– Stric za sinovcem: *Ja ću malo govoriti, / ja žalosan! // Ja ću s jadom velikijem, / moj Milošu! // O zatvoru doma moga, / moj Milošu! // Velja rano srca moga, / sve do groba! // O od brata brataniću, / moj Milošu! // A od srca komatiću, / mili sine! // Usred srca mili sine, / moj Milošu! // Dovede me u Kosovo, / mili sine! // U godine stare moje, / pa mljivasamo // e ćeš kuću da napuniš, // naš budući profesoru, / moj Milošu! // Ti izdade oba tvoja / roditelja // i žalosna strica tvoga! // Ja ću ti se osvetiti. // U kuću ti neću dodit! // Ja se opet bih vratio, // čim sam tebe izgubio, // otkole sam, sine, doša, // no ne mogu rad žalosna / brata moga! // I nesrećne majke tvoje, // ostavit ih u Kosovo, / bez ikoga!*

Da je podatak o muškome tuženju koji je ostavio T. Vukanović jedini u našoj etnografskoj ili usmenoknjiževnoj literaturi, možda bi se u njega moglo i sumnjati – uprkos primjerima muških tužbalica koje je publikovao. Ipak njegovi podaci, iako najopširniji, nijesu jedini. Još je i Vuk Stef. Karadžić zabilježio

tu pojavu: „Da su ponekad tužili i muškarci, može se vidjeti s jedne strane u biografijama gospodara, a s druge strane u epskim junačkim pjesmama (Vuk II, br. 15, 80; Vuk III, br. 78 itd.). U tim pjesmama se spominje tuženje junaka za suratnikom, koji je poginuo u borbi (uporedi muško tuženje za poginulim Hektorom u Ilijadi i druge)“⁵ zabilježio je Dagmar Burkhart. To potvrđuje i Miodrag S. Lalević: „Muškarac je takođe retko tužbarica (kao i žena što je rijetko lelekač – prim. A. Č.), ali je i toga bilo. Tako se pominju slučajevi velikih nesreća, pogibija junaka, kad brat za bratom nariče tužbaricu.“⁶ Isti autor na drugome mjestu: „Muškarac nariče još u nekim prilikama: kad je sam, ide planinom, kad ga niko ne sluša i ne vidi (...). To je često, najčešće, intimni monolog dubokih osećanja i često vanredno nađenih veza, izraza i slika.“⁷ Kratak podatak o tome daje i E. Šnevajs: „Vrlo retko nariču muškarci, i to samo za muškarcima.“⁸ Kratko o tome izvještava i V. Ćorović, bez obrazloženja i primjera: „Da i muški plaču i nariču nije rijetko naći.“⁹ I Novica Šaulić potvrđuje muške tužbalice, iako rijetke: „Njih stvaraju žene, ređe i vrlo rijetko muškarci, rijetko i devojke do najnovijih ratova.“¹⁰ I u Albaniji su nekad bili prisutni primjeri muške

---

⁵ Dagmar Burkhart, „Tekst-kontekst-aspekti srpskohrvatske tužbalice“, *Raskovnik*, XVI/61–62, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić“, Beograd, 1984, str. 86.

⁶ Miodrag S. Lalević, „Narodni izraz saučešća u okviru improvizacije“, *Narodno stvaralaštvo – Folklor*, XII/47–48, 1973, str. 81.

⁷ Isto, str. 83.

⁸ E. Šnevajs, „Glavni elementi samrtnih običaja kod Srba i Hrvata“, *Glasnik Skopskog naučnog društva*, Odeljenje društvenih nauka, V/2, Skoplje, 1929, str. 269.

⁹ Vladimir Ćorović, „Narodne tužaljke“, *Brankovo kolo*, XIV, Sremski Karlovci, 1908, str. 246.

¹⁰ Novica Šaulić, *Srpske narodne tužbalice*, Beograd, 1929, str. XI.

tužbalice, o čemu nas obavještava Mark Krasnići: „Muškarci su tužili mnogo ređe, i to obično samo u planinskim krajevima.“¹¹ Naposljetku, da je muška tužbalica, iako po izuzetku, bila poznata i crnogorskim muslimanima svjedoči Sait Šabotić: „Vrlo su rijetki slučajevi da muškarac ‘nabraja’ ili ‘ređa’ za umrlim, ali se ponekad i to dogodi. Jedan ovakav primjer vidjeli smo 1987. godine kada je za poginulim sinovcem Faikom Bošnjakom iz sela Azana (poginuo u saobraćajnoj nesreći kod Ribarevina 24. marta 1987. godine, mlad, a nije imao djece) tužio njegov stric Ahmo Bošnjak.“¹²

Navešćemo ovdje i dva primjera muškoga tuženja koja su nam poznata iz novijega vremena. Kad smo 2002. godine boravili u bolnici u Brezoviku, na istome odjeljenju boravio je jedan postariji Malisor, koji je onđe smješten nedugo nakon samoubistva njegove neudate kćeri. Nije imao na sebi obilježja korote. Nije obdan ni pokazivao neku žalost. Međutim, naveče smo ga više puta čuli kako u sobi tuži poluglasno. Tužio je na albanskome. Drugi je slučaj nešto stariji, iz vremena nakon II svjetskoga rata. Riječ je o poznatim tužbalicama Sekule Jovanova iz Bjelopavlića koji je počeo tužjeti nakon što je vadio braću i rođake koji su za vrijeme rata bili bačeni u Kečinu jamu. Nije tužio za njima samo za vrijeme ekshumacije no i dugo godina nakon toga, i ne samo za njima. Uspomena na njega još je živa u njegovu kraju, bez ikakve negativne konotacije.

I na kraju još jedna bitna potvrda postojanja muških tužbalica u Crnoj Gori. Godine 1967. objavljene su tužbalice i

---

¹¹ Mark Krasnići, „Tužbalica u arbanaškoj narodnoj poeziji“, *Rad XI-og kongresa Saveza folklorista Jugoslavije u Novom Vinodolskom 1964*, Zagreb, 1966, str. 330. O albanskim tužbalicama vidjeti više i u citiranome radu T. P. Vukanovića, objavljenom u Vranjskome glasniku VIII.

¹² Sait Šabotić, „O običajima vezanim za smrt i tužbalicama kod Muslimana“, *Almanah*, 3–4, Podgorica, 1998, str. 64.

„žalopojke“ u Morači. Objavio ih je Radun Đ. Tripković.¹³ Ono što on navodi o tome potvrđuje ili dopunjuje nalaze Tatomira Vukanovića i ostalih citiranih autora. Tripković, naime, opisuje muške tužbalice (naziva ih *žalbenicama* (onaj što ih pjeva je *žalilac*) za razliku od *tužbalica* kao ženskih pjesama) kao tipične pred ulazom u kuću pokojnika, iznad odra, na putu za nosilima od kuće do groblja i na groblju. Strogo ga razlikuje od lelekanja, čime se uklanja mogućnost terminološke neadekvatnosti. Ističe, takođe, da uglavnom ljudi koji tuže ne leleču te da je mnogo više onih što umiju lelecati no tužjeti. Uz to dodaje se muškarac nevješt tuženju neće usuditi da tuži, za razliku od bezbrojnih primjera u kojima i nevične žene tuže. Spominje takođe da je gotovo iščezao običaj po kojemu su žalilac i tužilica „partnerski“ tužjeli i to tako što bi muškarac ispjevao jedan stih, a žena ponovila ili ispjevala drugi i tako redom do kraja tužbalice. Takvo tuženje naziva kombinovanim. Još je vrijedno istaći podatak po kojemu se i muškarac, kao i žena, povlači đe u osamu, u šumu najčešće, pa tu glasnim tuženjem iskaljuje svoj bol za kojim bliskim pokojnikom. Sve te običaje Tripković navodi kao tipične za Rovca i Moraču. Nažalost, ne govori se o eventualnome prisustvu muških tužbalica izvan tih plemena. Jesu li oni bili samo obilježje tih prilično pasivnih krajeva ili su se u njima najduže zadržali? Na osnovu ranije navedenih nalaza iz literature reklo bi se ipak da je u pitanju to drugo. Ne sumnjajući u opis običaja koje je Tripković dao, ipak ne možemo ne izraziti sumnju u autentičnost pjesama koje je (kao muške) publikovao. One su po stilu i formi takve da se teško može povjerovati da su proizvod improvizacije. Po tome više liče na bugarštice no na tužbalice. Ni o stihu njihovu i rimi sakupljač Tripković ništa ne kazuje, pa ostaje da se nagađa jesu

---

¹³ Viđeti: Radun Đ. Tripković, *Posmrtni običaji i moračke žalopojke*, Beograd, 1967.

li bile šesnaesteračke ili osmeračke, iako bi se na osnovu nekih stihova s pripjevom moglo naslutiti da su bile osmeračke. To bi se indirektno moglo zaključiti i na osnovu toga što Tripković svaki stih poslije osmoga sloga odvaja zarezmom, nesvjesno time možda označavajući pauzu poslije osmerca. Ipak, po jeziku (sintaksi rečenice osobito) i stilu one ne liče na usmenu poeziju. Evo jednoga odlomka iz Tripkovićeve zbirke:

Kako ćemo našu tugu započeti razgovorom, // Kad riječi u žalosti rasipamo godinama, // pa već i njih više nije koliko je potrebno, // da bi mogli žalost našu u nepovrat utopiti!... // No što ćemo kad je tako naša sudba odredila, // smrt do smrti, grob do groba srca su nam razdrobili! // Mjesto zore od radosti ne osviće sunce drago // da učini jav milosti iz logora, sa daleka, // mada naša davna strepnja zarobljene dugo čeka, bez leleka, // a što bi nam pri žalosti sunce danas i trebalo, // i umjesto žalbovanja da se danas radujemo, // kad se s danom crni glasi zanavijek razasuše, // a rad toga, moj Stojane, žalost dušu našu mori, // iz uzdaha i tuženja sve pred tvojim grobom zbori, // neću moći nikad više s tobom živim da govorim! // Ne ostade od radosti ništa više bez nazatka, // prođoše nam snovi, nade, prođe život bez povratka; // dok će nam se još mučenje udvostručiti nesrećama! // Dni i noći, naše nade, presuće se nevoljama, // da plač ne bi prestanuo ni od sada godinama, // rad žalosti dragog groba, kog ću kupat sa suzama!

Ako je sakupljač Tripković ove stihove zbilja autentično prenio, onda bi se s dosta vjerovatnoće moglo pretpostaviti da je riječ o „postojanu tuženju“, tj. o unaprijed spremnim i raznim prilikama ponavljanim napamet naučenim stihovima.

U zaključku o muškim tužbalicama može se reći da Matija Murko bez osnova odbacuje nalaze Tatomira Vukanovića. Vukanovićeve građa potvrđuje prisustvo nekih starih običaja i vjerovanja, pretočenih u tužbalicu, koji su se među crnogorskim iseljenicima zadržali duže no u matičnoj zemlji. Kao što periferija bolje i duže čuva pojedine dijalekatske osobine od centra, tako i periferija

---

(dijaspora) može bolje očuvati, konzervirati pojedine običaje (u najširem značenju te riječi). Jedan od takvih sigurno je i muška tužbalica. Nažalost, ostaće nepoznanica koliki je prostor nekadašnje Crne Gore pokrivala tužbalica i kao muška pjesma. Na kraju kao potporu Vukanovićevu nalazu dodajmo i stav Vojislava M. Đurića, najpozvanijega proučavaoca tužbalica u svjetskoj književnosti. Đurić kaže: „Na nekim mestima nariču *ljudi i žene*, na mnogim samo žene. U prošlosti (...) muške tužbalice nisu bile retke.“¹⁴

Literatura:

- Burkhart, Dagmar: „Tekst-kontekst-aspekti srpskohrvatske tužbalice“, *Raskovnik*, XVI/61–62, Narodna biblioteka „Vuk Karadžić“, Beograd, 1984, str. 85–102.
- Ćorović, Vladimir: „Narodne tužaljke“, *Brankovo kolo*, XIV, Sremski Karlovci, 1908, str. 599–601.
- Đurić, Vojislav M.: *Tužbalica u svetskoj književnosti*, Beograd, 1940.
- Krasnići, Mark: „Tužbalica u arbanaškoj narodnoj poeziji“, *Rad XI-og kongresa Saveza folklorista Jugoslavije u Novom Vinodolskom 1964*, Zagreb, 1966, str. 329–337.
- Lalević, Miodrag S.: „Narodni izraz saučešća u okviru improvizacije“, *Narodno stvaralaštvo – Folklor*, XII/47–48, 1973, str. 79–87.
- Murko, Matija: *Tragom srpsko-hrvatske narodne epike*, JAZU, Zagreb, 1951.
- Šabotić, Sait: „O običajima vezanim za smrt i tužbalicama kod Muslimana“, *Almanah*, 3–4, Podgorica, 1998, str. 61–68.
- Šaulić, Novica: *Srpske narodne tužbalice*, Beograd, 1929.
- Šnevajs, Edmund: „Glavni elementi samrtnih običaja kod Srba i Hrvata“, *Glasnik Skopskog naučnog društva*, Odeljenje društvenih nauka, V/2, Skoplje, 1929, str. 263–282
- Tripković, Radun Đ.: *Posmrtni običaji i moračke žalopojke*, Beograd, 1967.
- Vukanović, Tatimir: *Narodne tužbalice*, Vranje, 1972.

---

¹⁴ Vojislav M. Đurić, *Tužbalica u svetskoj književnosti*, Beograd, 1940, str. 30.